

ІНСТРУМЕНТАРІЙ

Олексій Панич

ТЕКСТОЛОГІЯ «ЛЕВІЯТАНА»: АНГЛІЙСЬКИЙ ТЕКСТ І МЕЖІ ТЕКСТОЛОГІЧНОГО КОНСЕНСУСУ

1. Два українські «Левіятани»

На сьогоднішній день в Україні опубліковано вже два переклади «Левіятана». Проте вони обидва мають суттєві недоліки, що зумовлює необхідність підготовки та видання нового перекладу.

Переклад Ростислава Димерця, Володимира Єрмоленка, Наталії Іванової, Євгена Мірошніченка, Тетяни Олійник («Дух і Літера», 2000) [Hobbes 2000] зроблено з англійського видання 1991 року за редакції Ричарда Така. Однак недолік цього англійського видання в тому, що воно лише відтворює англійську версію «Левіятана» у виданні 1651 року, відомому як Head (докладніше про це видання див. далі), і повністю ігнорує латинську версію «Левіятана», яка в деяких відношеннях має дуже суттєві відмінності від англійської.

Переклад Віктора Бойка («Фоліо», 2025) [Гоббс 2025] містить, крім відтворення англійського тексту, також переклад трьох додаткових розділів «Левіятана», написаних Гоббсом¹ саме для латинського видання 1668 року. Але цей переклад не має жодної наукової цінності, бо його зроблено... з російського перекладу Арона Гутермана і Ніколая Федорова. У цьому легко переконатися, порівнявши обидва ці переклади. Ось для ілюстрації перші речення присвяти, «Вступу» і першого розділу першої частини твору:

© О. Панич, 2026

¹ Текст цієї статті ми публікуємо зі збереженням українського принципового для автора варіанту відтворення англ. прізвища «Гоббс», хоч послугуємося в журналі іншим варіантом – «Гобс», – значно краще узгодженим із фонетичним принципом. – *Прим. ред.*

Переклад В. Бойка	Переклад А. Гутермана і Н. Федорова
Шановний сер! Ваш найдостойніший брат містер Сідней Годольфін зволив за життя визнавати за моїми науковими роботами деяку цінність, а також і іншим чином, як Ви знаєте, наділити мене знаками своєї доброї думки, цінними самі по собі та особливо цінними завдяки чеснотам його особистості [див. Гоббс 2025: 5].	Уважаемый сэр! Вашему достойнейшему брату мистеру Сиднею Годольфину угодно было при жизни признавать за моими научными работами некоторую ценность, а также и другим образом, как вы знаете, обязать меня знаками своего доброго мнения, ценными сами по себе и особенно ценными благодаря достоинствам его личности [див.: Гоббс 1991: 4].
Людське мистецтво (мистецтво, за допомогою якого Бог створив світ і управляє ним) є наслідуванням природі як у багатьох інших відносинах, так і в тому, що воно вміє робити штучну тварину [див.: ibid.: 6].	Человеческое искусство (искусство, при помощи которого Бог создал мир и управляет им) является подражанием природе как во многих других отношениях, так и в том, что оно умеет делать искусственное животное [див.: ibid.: 6].
Що стосується людських думок, то я розглядатиму їх спочатку окремо, а потім в їхньому зв'язку або взаємній залежності. Взяті окремо, кожна з них є уявлення (representation) або привид (apparance) будь-якої якості або іншої акциденції тіла поза нами, званої зазвичай об'єктом [див.: ibid.: 11].	Что касается человеческих мыслей, то я буду их рассматривать сначала раздельно, а затем в их связи или взаимной зависимости. Взятые раздельно, каждая из них есть представление (representation) или призрак (apparance) какого-либо качества или другой акциденции тела вне нас, называемого обычно объектом [див.: ibid.: 9].

Подальші коментарі до цього «українського перекладу» з російського перекладу цілком зайві. Крім хіба того, що цей «український переклад» успадкував також усі вадки російського видання, зокрема те, що там переклали три додаткові розділи латинського «Левіятана», але проігнорували (точніше, залишили без системного аналізу) всі інші відмінності латинської та англійської версій твору, зокрема кілька розділів, зміст яких у цих двох версіях відрізняється настільки, що вони заслуговують на паралельний переклад.

Обидва українські видання, попри всю відмінність між сумлінною (хоч і термінологічно спірною²) перекладацькою працею у виданні «Духа і Літери» та імітацією такої праці у виданні «Фоліо», виявляють ту саму методологічну прогалину: у жодному з них не проблематизовано питання про те, який саме текст «Левіятана» перекладається. Тим часом для «Левіятана» це питання аж ніяк не тривіальне. Твір Гоббса існує щонайменше в трьох прижиттєвих англійських друках, які всі датовано 1651 роком (а з них перший друк ще й у двох різних форматах), також у подарунковому манускрипті, переданому майбутньому Чарльзові II, і ще в латинській версії 1668 року, яку сам автор презентував як переклад, але яка в багатьох місцях є радше новою редакцією твору. Відповідно вибір тексту-джерела тут не є технічною передумовою перекладу – він є першим і найважливішим інтерпретаційним рішенням перекладача.

² Це може стати предметом окремої статті, однак для повноцінного обґрунтування термінологічних незгод із цим перекладом потрібно вже мати виданим повний текст нового українського перекладу «Левіятана», оскільки такого роду критична полеміка передбачає аналіз доречності того чи того перекладу кожного конкретного терміна в контексті цілого твору.

Отже, на сьогодні цей класичний твір Гоббса не має повної та достовірної репрезентації українською мовою, що й зумовило ідею підготувати третє, по-справжньому наукове видання, з ретельно проаналізованою термінологією і максимально повним врахуванням обох версій твору.

Питання про текстову основу наукового українського перекладу «Левіятана» розпадається на два, і відповідати на них доводиться послідовно. Перше: чи існує серед прижиттєвих англійських друків такий, що може правити за основу, і на яких умовах. Друге: який статус щодо нього має латинська версія 1668 року й що з цього випливає для перекладацької стратегії. Ця стаття відповідає на перше питання; друге є предметом окремої розвідки.

Мета цієї статті – встановити межі текстологічного консенсусу щодо трьох версій англійського видання «Левіятана» й визначити, які з них мають бути враховані при підготовці наукового українського перекладу. Це передбачає три завдання: (1) реконструювати полеміку про співвідношення видань Head, Bear і 25 Ornaments; (2) з'ясувати, який висновок із неї може зробити український перекладач, попри її незавершеність для самих текстологів; (3) подати попередній огляд двох критичних видань, які враховують латинський текст твору.

2. Стан дослідження

Текстологія «Левіятана» стала самостійним предметом історико-філософського дослідження порівняно недавно. Упродовж більшої частини XX століття перевидання твору спиралися на традицію, започатковану Вільямом Молсвортом і закріплену репринтом Вільяма Джорджа Погсона Сміта [Hobbes 1909], в якій англійський текст 1651 року за версією Head розглядався як єдине релевантне джерело, а інші версії англійського видання і латинська версія «Левіятана» – як другорядні й почасти зіпсуті відбитки. У цій традиції лишається й авторитетне видання Ричарда Така [Hobbes 1996], попри всю ретельність його роботи з англійським текстом, зокрема той факт, що він узяв за основу видання Head не на аркушах паперу стандартного розміру (близько 30 см заввишки), а в особливому варіанті, надрукованому на більших аркушах (близько 35 см заввишки), тобто так звану large-paper сору, або de luxe сору, примірник якої зберігається в університетській бібліотеці Кембриджа [Hobbes 1996: xlix–li]; важливість цієї деталі пояснюється тим, що копії такого формату зазвичай друкували наприкінці, тож саме в них мали найбільше шансів відобразитися всі коректорські правки, а також (що проблематичніше) правки самого Гоббса.

Злам розпочався із видання Едвіна Кьорлі [Hobbes 1994], яке вперше системно – хоча, за визнанням самого упорядника, «вибірково» – увело латинський текст у поле зору англосовного читача. Далі дискусію визначили дві масштабні критичні праці: двотомове видання Джона Роджерса і Карла Шумана [Hobbes 2003], зосереджене на реконструкції друкованої історії трьох англійських видань, і тритомове видання Ноела Малкольма [Hobbes 2012], яке подає англійський і латинський тексти паралельно. Позиції цих двох видань щодо ключових питань – датування Bear і 25 Ornaments, атрибуції внесених у них правок, послідовності роботи Гоббса над двома версіями – розходяться настільки, що саме їхнє зіставлення й становить сьогодні основний зміст текстологічної дискусії про «Левіятан».

В українській історико-філософській літературі Гоббса досліджували передусім у концептуальному, а не текстологічному плані [Dymerets 2001]. Текстологічне питання – який саме текст «Левіятана» є предметом перекладу й коментування – досі не

було поставлене. Так само не було зроблено спроби оцінити наслідки цього питання для української перекладацької практики. Новизна пропонованої розвідки полягає саме в тому, щоб перенести результати згаданої міжнародної дискусії в площину конкретного перекладацького рішення.

3. Англійський «Левіятан»: три видання 1651 року

Історія англійського видання «Левіятана» нагадує детектив і досі викликає принципові дискусії між дослідниками творчості Гоббса. Річ у тім, що англійський текст у XVII столітті було надруковано тричі. Всі три видання містять однакову позначку: «Лондон, надруковано для Ендрю Крука в Зеленому Драконі на подвір'ї Церкви Святого Павла, 1651». Втім, тексти цих видань відрізняються в багатьох дрібних деталях; найпомітніша ж відмінність між ними – різні зображення на титульній сторінці, котрі в XVII столітті використовували як логотип друкаря. Відповідно до логотипів ці видання «Левіятана» заведено називати Head («Голова»), Bear («Ведмідь») та 25 Ornaments («25 орнаментів») [Hobbes 2003: 47]. Дослідники встановили, що першим з'явилося видання Head: саме його надруковано в Лондоні 1651 року, і саме його взято за основу всіх перевидань тексту від початку XX століття. Bear і 25 Ornaments – пізніші репринти Head, надруковані точно не в Лондоні, а радше за все в Голландії, із низкою дрібних, але цікавих текстових відмінностей. Коли і як вони з'явилися на світ? Провідні дослідники творчості Гоббса досі не можуть дійти щодо цього навіть приблизної згоди.

Тогочасна технологія друку сама породжувала різночитання: форми виготовляли не на все видання відразу, а послідовно, на кілька аркушів. Коректорські правки вносили вже в процесі друку, так що дрібні розбіжності могли трапитися навіть між примірниками одного накладу. Паралельно з коректором чи після нього відбитки міг вичитувати ще й автор, але в ситуації з «Левіятаном» книгу друкували в Лондоні, а автор жив у Парижі.

Утім, є свідчення, що Гоббс регулярно отримував для коректури відбитки лондонського видання. Граф Кларендон, відвідавши автора у квітні 1651 року, виявив, що той отримує відбитки щотижня, і на власні очі бачив пару таких відбитків. Подальша їхня доля – предмет дослідницьких здогадок і полемік. Логічно припустити (як, зокрема, припустив Р. Так, обґрунтувавши саме цим своє рішення публікувати текст у версії large-paper сору), що Гоббс відправляв їх назад у Лондон. Проте це мало істотно сповільнити процес друку, позаяк кожна форма мусила чекати кілька зайвих тижнів – на що, за підрахунками Дж. Роджерса й К. Шумана, «жоден типограф не мав часу та грошей» [ibid.: 111]. З іншого боку, якщо Гоббсових правок у Лондоні не чекали, навіщо взагалі було відправляти відбитки до Парижа?

Ці міркування привели Роджерса й Шумана до оригінальної гіпотези. Враховуючи, що видання Bear, наскільки відомо, принаймні частково друкувалося в Голландії, що воно містить низку відсутніх у Head помилок, а також деякі зміни, явно внесені самим Гоббсом і суголосні як із рукописом, який Гоббс передав Чарльзу II, так і з латинською версією «Левіятана», Роджерс і Шуман припустили, що автор, отримавши з Лондона відбитки Head, вносив туди правки й... відправляв не в Лондон, а в Амстердам, де з них негайно друкували Bear [ibid.: 145].

Це припущення категорично відкидає Ноел Малкольм, який вважає геть неправдоподібним, що Bear можна датувати вже 1651 роком. На його думку, Bear друкували наприкінці 1660-х років, принаймні точно після 1667 року, коли англійський пар-

ламент розглядав закон проти атеїзму та блонізму. Малкольм погоджується з Роджерсом і Шуманом у тому, що це видання містить відсутні в Head правки, які явно належать самому Гоббсу й суголосні з латинською версією «Левіятана». Але, на відміну від Роджерса й Шумана, виводить звідси не лише авторство Гоббса, а й час підготовки до друку Bear, оскільки пояснює ці зміни реакцією автора на згаданий закон (див. розділ XXXVIII, абзац 14, та розділ XLIV, абзаци 28-29). Ба більше, докладно проаналізувавши технічні особливості Bear, Малкольм дійшов висновку, що його друкували у два етапи два різних типографи: перший у 1670 році, другий – пізніше, у певний час до кінця 1678 року [Malcolm 2012: 252].

З іншого боку, Малкольм не пояснює, чому Bear містить низку відсутніх у Head помилок, – тоді як у Роджерса й Шумана вони пояснені тим, що Bear робили з нечитаних коректором ранніх відбитків Head, надісланих Гоббсом із Парижа.

Розбіжності щодо видання Bear тягнуть за собою й розбіжності щодо видання 25 Ornaments. Дослідники сходяться на тому, що тут загалом повторено текст Bear, при цьому виправлено деякі його помилки, але водночас зроблено нові. На думку Роджерса й Шумана, у цьому виданні враховано особисті поправки Гоббса, внесені ним у власну копію раніше надрукованого Bear [Hobbes 2003: 180]. Натомість Малкольм не знаходить у 25 Ornaments жодних змін, які мало б сенс приписувати особисто Гоббсу, і доходить висновку, що це видання готувала людина, яка з двох попередніх видань мала доступ лише до Bear, але не до Head. Тож Малкольм вважає, що 25 Ornaments було надруковано більш ніж через 15 років по смерті Гоббса, орієнтовно в 1695–1702 роках [Malcolm 2012: 260, 269]; тому його дослідницька цінність мінімальна.

Хай там як, а красномовно, що навіть Роджерс і Шуман, які вважають 25 Ornaments номінально ціннішим за Bear і Head, беруть за основу своєї публікації саме Head – як і Малкольм. Обидва видання враховують розбіжності між трьома друками та подарунковим манускриптом, але взяти 25 Ornaments за основу поки що не ризикнув жоден сучасний видавець «Левіятана».

Проміжний висновок: за основу перекладу англійського тексту українською можна брати видання Head, хоч і тут потрібно пильнувати дрібних розбіжностей між названими виданнями.

4. Два видання, які враховують латинський текст: попередній огляд

Видання 1994 року за редакції Едвіна Кьорлі стало першим, яке широко – хоч і, за визнанням упорядника, «вибірково», що відбулося в самій назві видання «Левіятан Гоббса з обраними варіантами з латинського видання 1668 року» [Hobbes 1994] – враховувало латинський текст «Левіятана» паралельно з англійським. За основу Кьорлі бере видання Head з урахуванням нюансів, зазначених Таком [Hobbes 1996: 75], але додає до нього цілу низку приміток, де перелічує значущі, на його погляд, розбіжності між латинською й англійською версіями, а також наводить у власному англійському перекладі цілу низку фрагментів латинського тексту, а три розділи перекладає з латини цілком – саме ті, які окремо перекладено також і в згаданому вище українському виданні 2025 р.. Ще однією величезною перевагою видання Кьорлі став окремо доданий список слів і виразів із англійського тексту «Левіятана», які за часів Гоббса мали відчутно інше значення, ніж у сучасній англійській мові.

Водночас Кьорлі досить радикально препарував для свого видання англійський текст «Левіятана»: він не лише додає (радіше корисну) нумерацію абзаців у кожному розділі, а й часто ділить текст на додаткові абзаци, пояснюючи це більшою зручні-

стю читання; крім того, він скрізь осучаснює авторську орфографію й досить рішуче змінює граматику: наприклад, у багатьох місцях вставляє дужки, знову-таки, намагаючись полегшити сприйняття складного тексту для сучасних читачів.

Ці новації Кьорлі викликали жорстку негативну реакцію інших дослідників Гоббса – аж до того, що Роджерс і Шуман описали його публікацію в категорії «псевдовидань “Левіятана”» [Hobbes 2003: 217-222].

2012 року в Оксфорді вийшло тритомове видання «Левіятана» за редакції Ноела Малкольма, в якому перший том містить докладний аналітичний вступ, а другий і третій – англійський та латинський тексти, розташовані так, щоби відповідні чи аналогічні фрагменти завжди опинялися на одному розвороті (англійська версія ліворуч, латинська праворуч). На кожній сторінці Малкольм не лише зазначає розбіжності обох текстів, а й наводить варіанти тексту з видань Bear та 25 Ornaments, а також пропонує в коментарях низку пояснень до згаданих Гоббсом історичних епізодів і докладніші відомості про згадані чи процитовані ним тексти. Ті фрагменти латинського тексту, які не мають відповідника в англійській версії, Малкольм подає у власному англійському перекладі.

На відміну від Кьорлі, Малкольм ретельно відтворює оригінальну орфографію, пунктуацію, курсиви та поділ на абзаци, а латинський текст подає за виданням 1668 року з незначними змінами, які аналізує в коментарях.

Отже, обидва видання враховують латинську версію, але роблять це принципово по-різному: Кьорлі відбирає значущі, на його погляд, розбіжності й коментує їх, Малкольм фіксує всі без винятку, зазвичай без коментаря. Що з цієї відмінності випливає для стратегії українського перекладача – предмет окремої статті.

5. Висновки

Здійснений аналіз дає підстави для трьох висновків.

По-перше, жоден із двох наявних українських перекладів «Левіятана» не має захищеної текстової основи. Переклад 2000 року відтворює лише англійську версію в редакції Р. Така, тобто варіант Head, і повністю залишає поза увагою латинську версію. Переклад 2025 року взагалі не є перекладом з англійської: як показано вище, його зроблено з російського перекладу, разом з усіма похибками того посередника. Питання про текст-джерело в жодному з цих випадків не поставлено – і саме тому воно потребує окремого розгляду, перш ніж братися за третій український переклад.

По-друге, попри тридцятилітню дискусію, текстологічний консенсус щодо трьох версій англійського видання все ж таки існує, хоча й у вузьких межах: за основу можна брати Head. Так чинять і Малкольм, і навіть Роджерс із Шуманом, які номінально вважають 25 Ornaments ціннішим, – причини в них різні, а практичний висновок збігається, і для перекладача важить саме він.

Проте безальтернативність основи не тотожна її автентичності в кожній деталі: Bear містить і правки, авторство яких обидві сторони приписують Гоббсові, і помилки, відсутні в Head. Тому перекладач не може обмежитися відтворенням Head, а мусить у кожному спірному місці звертатися з апаратом обох критичних видань. Інакше кажучи, дискусія, не завершена для текстологів, для перекладача завершується практичним приписом: основа безальтернативна, дрібні розбіжності підлягають пильнуванню.

По-третє, на цьому вибір перекладацької стратегії не завершується. Усе сказане стосується лише англійського боку справи, тоді як «Левіятан» існує ще й у латинській версії 1668 року, яку сам автор презентував як переклад, але яка в багатьох міс-

ця є новою редакцією. Попередній огляд видань Кьорлі та Малкольма показує, що вже на рівні едіційної техніки латинська версія допускає принципово різні способи подання. Докладний розгляд цих стратегій і остаточне обґрунтування стратегії українського перекладу є предметом окремої статті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Гоббс, Т. (1991). Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского (Н. Федоров & А. Гутерман, Пер.). In Т. Гоббс, *Сочинения: в 2-х тт.* (Т. 2, сс. 3-590). Москва: Мысль.
- Гоббс, Т. (2000). *Левиафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної*. (Р. Димерець, В. Єрмоленко, Н. Іванова, Є. Мірошніченко, & Т. Олійник, Пер.). Київ: Дух і Літера.
- Гоббс, Т. (2025). *Левиафан*. (В. Бойко, Пер.). Харків: Фоліо.
- Дымерец, Р. (2001). К вопросу о концепции власти в политической философии Т. Гоббса. *Sententiae*, 3(1), 68-87. <https://doi.org/10.31649/sent03.01.068>
- Hobbes, T. (1909). *Leviathan, reprinted from the edition of 1651, with an essay by the late W. G. Pogson Smith*. Oxford: Clarendon Press.
- Hobbes, T. (1994). *Leviathan, with selected variants from the Latin edition of 1668*. (E. Curley, Ed.). Cambridge: Hackett.
- Hobbes, T. (1996). *Leviathan*. (R. Tuck, Ed.). Cambridge: Cambridge UP.
- Hobbes, T. (2003). *Leviathan* (Vols. 1-2). (G. A. J. Rogers & K. Schuhmann, Eds.). Bristol: Thoemmes Continuum.
- Hobbes, T. (2012). *Leviathan* (Vols. 1-3). (N. Malcolm, Ed.). Oxford: Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00025178>
- Malcolm, N. (2012). Editorial Introduction. In T. Hobbes, *Leviathan* (Vol. 1, pp. 1-331). Oxford: Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00025178>

Одержано 8.01.2026

REFERENCES

- Dymerets, R. (2001). On Question of Concept of Power in T. Hobbes Political Philosophy. [In Russian]. *Sententiae*, 3(1), 68-87. <https://doi.org/10.31649/sent03.01.068>
- Hobbes, T. (1909). *Leviathan, or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil*. (R. Dymerets, V. Yermolenko, N. Ivanova, Ye. Miroshnychenko, & T. Oliiynyk, Trans.). [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
- Hobbes, T. (1991). *Leviathan, or Matter, the form and power of the ecclesiastical and civil state*. In T. Hobbes, *Writings: in 2 vols.* (Vol. 2, pp. 3-590). [In Russian]. Moscow: Mysl.
- Hobbes, T. (1994). *Leviathan, with selected variants from the Latin edition of 1668*. (E. Curley, Ed.). Cambridge: Hackett.
- Hobbes, T. (1996). *Leviathan*. (R. Tuck, Ed.). Cambridge: Cambridge UP.
- Hobbes, T. (2000). *Leviathan, or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil*. (R. Dymerets, V. Yermolenko, N. Ivanova, Ye. Miroshnychenko, & T. Oliiynyk, Trans.). [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
- Hobbes, T. (2003). *Leviathan* (Vols. 1-2). (G. A. J. Rogers & K. Schuhmann, Eds.). Bristol: Thoemmes Continuum.
- Hobbes, T. (2012). *Leviathan* (Vols. 1-3). (N. Malcolm, Ed.). Oxford: Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00025178>
- Hobbes, T. (2025). *Leviathan*. (V. Boiko, Trans.). [In Ukrainian]. Kharkiv: Folio.
- Malcolm, N. (2012). Editorial Introduction. In T. Hobbes, *Leviathan* (Vol. 1, pp. 1-331). Oxford: Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00025178>

Received 8.01.2026

Oleksiy Panych

The Textual History of Leviathan: The English Text and the Limits of Textual Consensus

The article is devoted to the textual foundations of a new Ukrainian translation of Thomas Hobbes's *Leviathan*. It is shown that neither of the two existing Ukrainian translations rests on an adequate textual basis: the first reproduces only the English version of 1651 in R. Tuck's edition, while the second is a retranslation of the Russian translation of 1991, as demonstrated by a comparison of several passages. The paper analyses the controversy between G. A. J. Rogers and K. Schuhmann, on the one hand, and N. Malcolm, on the other hand, over the relation between the three versions of the English text – Head, Bear and 25 Ornaments – and establishes the limits of the textual consensus that must be taken into account in preparing a scholarly Ukrainian translation. A preliminary review is also given of the two editions that take the Latin text into account, those of E. Curley and N. Malcolm.

Олексій Панич

Текстологія «Левіятана»: англійський текст і межі текстологічного консенсусу

Статтю присвячено текстологічним засадам нового українського перекладу «Левіятана» Томаса Гоббса. Доведено, що обидва наявні українські переклади не мають задовільної текстової основи: перший відтворює лише англійську версію 1651 року за виданням Р. Така, другий є перекладом російського перекладу 1991 року, що засвідчено зіставленням кількох фрагментів. Проаналізовано полеміку щодо співвідношення трьох версій видання англійського тексту – Head, Bear і 25 Ornaments – між Дж. Роджерсом і К. Шуманом, з одного боку, та Н. Малкольмом, з другого, і встановлено межі текстологічного консенсусу щодо цих версій, обов'язкові для врахування при підготовці наукового українського перекладу. Також подано попередній огляд двох видань, які враховують латинський текст твору, – Е. Кьорлі та Н. Малкольма.

Oleksiy Panych, D. Hab., PhD, Professor, Professor of the Department of Theology, Ukrainian Evangelical Theological Seminary (Kyiv).

Олексій Панич, д. філос. н., професор кафедри богослов'я Української євангельської теологічної семінарії (Київ).

e-mail: panych@yahoo.com
